

УДК 314.7

Міжнародна міграція як виклик безпеці: особистісний, національний та глобальний виміри

Ольга Ровенчак,
кандидат соціологічних наук, асистент
кафедри історії та теорії соціології
Львівського національного
університету ім. І. Франка

Микола Яворський,
аспірант Національного університету
„Львівська політехніка”

Стаття присвячена огляду рівнів безпеки та її нових різновидів, зокрема співвіднесення цього поняття із питанням міжнародної міграції взагалі та на прикладі України зокрема. Показано як інтенсифікація міграційних процесів після 1991 р. в Україні знаходить своє відображення у нормативно-правових актах і законах про національну безпеку країни.

Ключові слова: міграція, безпека, види безпеки, загроза, держава.

The article is dedicated to the review of the levels of safety and its new varieties, particular the correlation of this term and issue of international migration in general and in particular on the example of Ukraine. It is displayed how the intensification of migration processes in Ukraine after 1991 is reflected in legal regulations and laws about national security.

Keywords: migration, security, types of security, threat, state.

Стаття посвячена обзору урoвней безпеки и ee нових разновидностей, в частности соотношению этого понятия с вопросом международной миграции вообще и на примере Украины в частности. Показано как интенсификация миграционных процессов в Украине после 1991 г. находит свое отражение в нормативно-правовых актах и законах о национальной безопасности страны.

Ключевые слова: миграция, безопасность, виды безопасности, угроза, государство.

Інтенсифікація міжнародних міграційних процесів кінця ХХ – початку ХХІ ст. співпадає із часом розвитку останнього на сьогодні етапу глобалізації, а також накладається на період переосмислення поняття безпеки і тому не випадково включається в контекст нових питань, пов'язаних із безпекою на різних рівнях. Метою цієї роботи є огляд рівнів безпеки та її нових різновидів і співвіднесення цього поняття із питаннями міжнародної міграції, а також показано як інтенсифікація міграційних процесів після 1991 р. в Україні знаходить своє відображення у нормативно-правових актах і законах про національну безпеку країни.

Питання безпеки у сучасному світі вивчаються, зокрема, Е. Тікнером (E. Tikner), П. Циганковим та ін. Проблеми взаємозв'язку міжнародної міграції, імміграційної політики та безпеки досліджували Г. Лоджер (G. Loedcher) у своїй публікації „Потоки біженців та міжнародна безпека”, Г. Вітковська та С. Панарін у виданні „Міграція та безпека в Росії” та ін. Серед українських дослідників дана проблематика, на жаль, не є популярною. Стосовно міграційної політики варто згадати публікації І. Цапенко, Н. Владімірової, Е. Стойко, роботу Р. Мюнца та М. Вайнера (R. Münz and M. Weiner), „Мігранти, біженці та зовнішня політика”. Немале значення має робота В. Ананьїна „Безпека сучасного поліетнічного суспільства”. Завершуючи короткий огляд наявних досліджень, можна ствердити їх недостатність, що зумовлює необхідність проведення подальших комплексних досліджень.

До 1990-х рр. поняття безпеки (особливо національної та міжнародної) розглядалось в одному вимірі – військовому і включало в себе нарощування військового потенціалу та захист держав від збройного військового нападу за його допомогою. Таке уявлення про безпеку з'явилося із зародженням різноманітних форм державних утворень й існувало до закінчення „холодної війни”, падіння „залізної завіси” та реформатування системи міжнародних відносин. Зараз це поняття змінилося і включає більш широкий спектр проблем: забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів, швидке зростання народонаселення, розповсюдження ядерної зброї, наркоманію, організовану злочинність, міжнародний тероризм, порушення прав людини, безробіття, бідність, а також масові міграційні рухи [1, с. 187-188].

У найширшому розумінні **безпеку** визначають як стан відсутності загроз існуванню певної одиниці та реалізації її інтересів, а за наявності таких загроз діє ефективний захист від них. Дослідники виділяють три основні рівні безпеки: особиста, національна, міжнародна (глобальна). Отже, „**особиста безпека** людини – це стабільний стан надійної захищеності життєво важливих, законних і приватних інтересів людини, прав і свобод, її ідеалів, цінностей від протиправних зазіхань, загроз шкідливих впливів будь-якого роду (фізичного, духовного, майнового, інформаційного, соціального, економічного, політичного, екологічного, військового тощо) за умов збереження і розвитку людського потенціалу та підтримання ефективного стимулювання діяльності особи” [2]. При цьому наголошуються два основні моменти. Перший пов’язаний із захистом інтересів особи від загроз, а другий – із забезпеченням умов і гарантій для її розвитку.

Поняття **національної безпеки** також пов’язане із захистом національних інтересів держави у різних сферах та можливістю її розвитку. Професор політичних наук в Лондонській школі економіки та політичних наук Б. Бузан (B. G. Zuzan) виділив п’ять видів безпеки: воєнна, соціальна, політична, економічна, екологічна [1, с. 195]. У Законі „Про основи національної безпеки України” від 22 липня 2003 року, до найбільш важливих сфер життєдіяльності, в яких можливі загрози національній безпеці України, віднесені: зовнішньополітична, сфера державної безпеки, воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону України, внутрішньополітична, економічна, соціальна та гуманітарна, науково-технологічна, екологічна, інформаційна [3, с. 351].

Поряд із такими, традиційно найбільш досліджуваними видами безпеки, як воєнна, економічна, політична, інформаційна, екологічна [4] виділяють також інші її види, важливі з огляду на зв’язок питань безпеки і міжнародної міграції, а саме: безпеку демографічну, етнокультурну, безпеку етнопонаціональної спільноти. Досить нове поняття „**демографічна безпека**”, як один із видів національної безпеки означає захищеність генофонду народу від різноманітних негативних впливів і створення сприятливих умов для його існування, розвитку і самореалізації [5, с. 519]. Необхідність введення в науковий обіг цього нового поняття викликана через глибоку демографічну кризу, що охопила багато країн світу на різних континентах. Для цілих регіонів стали характерними погіршення здоров’я населення, зростання смертності, падіння народжуваності і тривалості життя і т. ін. Все це створює загрозу генофонду народів, призводить до зменшення зростання населення, „старіння нації” тощо.

Безпеку етнопонаціональної спільноти можна визначити як стан захищеності життєво важливих інтересів і цінностей етнопонаціональної спільноти, зокрема, її державності, статусу, мови, культури, способу життя, економічної та екологічної ніш, звичаїв і т. ін., від внутрішніх і зовнішніх загроз. Тут мають на увазі як етноцид і депортація етнопонаціональних

спільнот, ліквідація їх державності і т. ін., так і дискримінація, насильна асиміляція, штучні перешкоди на шляху реалізації своїх прав і т. д. [5, с. 498]. Це поняття у дечому перегукується із поняттям етнокультурної безпеки, про яке йтиметься дещо нижче.

Міжнародна безпека – стан міжнародних відносин, який виключає порушення миру та виникнення реальної загрози розвитку людства, за якого народи можуть суверенно, без втручання і тиску ззовні, визначити шляхи і форми свого суспільно-політичного розвитку [6, с. 200]. Міжнародна безпека розглядається як стан політичних, економічних і інших відносин між державами, що виключає загрозу агресії однієї держави (чи групи держав) проти іншої держави (чи групи держав) і забезпечує їх мирне співіснування на принципах рівноправності, невтручання у внутрішні справи одна одної, поваги до національної незалежності і самовизначення народів, а також вільного розвитку. Іншими словами міжнародна безпека виступає сприятливим зовнішнім середовищем для розвитку держав. Основним методом забезпечення безпеки є попередження конфліктних відносин за допомогою введення міжнародних обмежень (бар'єрів) на певні види діяльності [7]. У дослідженнях міжнародної безпеки існують різні школи, так, наприклад школа реалізму, спрямованого на створення загроз (offensive realists) стверджує, що безпеку гарантує тільки нарощення власної могутності; школа реалізму, спрямованого на захист (defensive realists) говорить про те, що акумулювання занадто великої могутності держави може шкодити їй самій та її громадянам, оскільки могутність державі потрібна тільки для захисту, а не для створення загроз; за теорією гегемонії стабільності (hegemonic stability theory) нерівномірне накопичення потужностей в межах однієї держави веде до дестабілізації цілої системи міжнародних відносин. Досить поширеною є думка про те, що для забезпечення міжнародної безпеки найважливішим є створення системи колективної безпеки на універсальній та регіональних основах, що являє собою систему спільних дій усіх держав світу, або певного географічного регіону для запобігання й усунення загрози миру й придушення актів агресії. Універсальна система колективної безпеки ґрунтується на нормах Статуту ООН і передбачає дії держав відповідно до рішень цієї організації [8].

Традиційні концепції вивчення міжнародної безпеки були зосереджені на використанні сили між націями, з особливою увагою на ролі великих держав. Це відображало уявлення про те, що міжнародна безпека обов'язково передбачає територіальну цілісність і загроза втратити її спричиняє війни. З кінця 1980-х рр. поняття міжнародної безпеки почало розмиватися: з'явилися нові концепції, урізноманітнилися суб'єкти безпеки, розширився спектр загроз, з'явилися нові форми реагування на них. В. Мандрагель зазначає, що нові тенденції у розумінні міжнародної безпеки суттєво відрізняються від традиційного тлумачення за наступними показниками. Об'єкт аналізу – у класичних школах

дослідження міжнародної безпеки центром аналізу постає тільки держава, що не дозволяє розглянути зміст загроз особистості, соціальним групам, а у модерних підходах до міжнародної безпеки враховується безпека людини, що дозволяє аналізувати ту шкоду, яку може спричинити держава своїм громадянам). Характер загрози – оскільки традиційно основою аналізу виступає держава, то реальною визнається лише зовнішня загроза, що виходить від іншої держави і нехтуються загрози, що виходять із середини держави, зокрема такі, як політичні репресії, громадянські війни, заворушення та дискримінація, невмотивоване насильство, нелегальна імміграція, поширення наркотиків, організована злочинність; нові підходи щодо дослідження міжнародної безпеки розглядається весь спектр загроз. Засоби реагування на загрози – традиційно до таких засобів відносять нарощування військової могутності; сучасні дослідники натомість розглядають невоєнні засоби на тлі всього спектру альтернатив. Довгострокові потенційні загрози – традиційні концепції не приділяють увагу довгостроковим потенційним загрозам, наприклад, такими, як СНІД, нові ж підходи приділяють, оскільки невоєнні загрози можуть спричинити катастрофічні збитки [9].

В цілому зміни в середовищі безпеки характеризуються зростанням невійськових загроз і трансформацією структури безпеки. При відносному зниженні ваги і зменшенні значення військового і оборонного компонентів відбувається наростання загроз життєзабезпеченню системи як на рівні особи, держав, так і в глобальному масштабі. Безпека в традиційному трактуванні багато в чому втратила принципове значення, яке вона мала раніше для урядів. За словами С. Міллера (S. E. Miller) – головного редактора часопису „Міжнародна безпека” („International Security”) – у питаннях міжнародної безпеки з часу припинення існування бі-полярної системи міжнародних відносин „здійснено цілу подорож від одного світу у напрямку до іншого” [4, с. 37]

Зважаючи на значення міжнародної міграції, можемо зробити висновок, що міжнародна міграція сьогодні є одним із найбільших викликів безпеці на всіх рівнях, і тут маємо на увазі такі види безпеки як етнокультурна, демографічна, соціально-економічна, політична.

Поняття безпеки часто пов’язується із проблемою охорони кордонів. Охорона кордонів, своєю чергою, розглядається із позицій двох основних підходів – реалізму та глобалізму. Перший підхід традиційно пов’язує безпеку загалом із військовою безпекою і охороною кордонів від воєнних загроз, стверджуючи, що держави створюють військові конфлікти, але й самі держави та їхні кордони є наслідками міжнародних військових протистоянь. З цієї точки зору, основна загроза безпеці є зіткнення держав. Другий підхід є досить новим і в його межах йдеться про зменшення ролі як самих національних держав, так і їхніх кордонів та збільшення ролі загроз з боку акторів не макрорівня, якими є держави, а мезо- та мікрорівня (осіб та груп осіб).

П. Андреас (P. Andreas) вводить такий термін, як „прихований (потасмний, неявний) транснаціональний актор” (ПТА) (clandestine transnational actor – СТА), тобто недержавний актор, що діє перетинаючи кордони національних держав, порушуючи державні закони та норми міжнародного права і прагне уникнути юридичного переслідування. До числа таких ПТА належать, зокрема, групи та особи, котрі здійснюють перетин кордонів з метою терористичних атак, торгівлі людьми, перевезення наркотиків, контрабанди, а також нелегальні мігранти та біженці. Не можна стверджувати, що ПТА є зовсім новим явищем. Вони існують відтоді, відколи існують кордони держав, проте, за останні десятиліття під впливом глобалізаційних процесів змінилися форми їх організації; методи і швидкість перетину кордонів; закони і правові норми, які вони порушують; засоби протидії їхній діяльності; громадське сприйняття діяльності ПТА [10].

З огляду на рід діяльності ПТА, тривалий час вони вивчалися здебільшого криміналістами та спеціалістами з кримінального права і не визнавалися суб'єктами/об'єктами міжнародної політики та безпеки. Крім того, біженці та мігранти загалом часто сприймаються як об'єкт діяльності міжнародних благодійних організацій, а не як проблема політики та безпеки. Однак масові міграції спричиняють міжособистісні конфлікти корінного і прийшлого населення, внутрішню нестабільність держави прибуття, іноді напруження у її стосунках з державою походження та створюють загрозу міжнародній безпеці [10].

Найбільш досліджуваним є вплив міжнародної міграції на різні види національної безпеки. Виділяють три напрямки такої залежності. 1) Конфлікти із застосуванням сили – те, як міжнародна міграція сприяє виникненню, або підтриманню внутрішніх і міжнародних конфліктів, організованої злочинності та міжнародному тероризмові; як загроза безпеці розглядаються діаспоральні утворення, що сприяють військовій, політичній, правовій нестабільності. 2) „Баланс сил” – те, як міжнародна міграція впливає на економічну, військову, дипломатичну могутність держав; мігранти розглядаються як ресурси для досягнення певних цілей в економічній сфері, дипломатичних відносинах та як учасники військових операцій під прапором країни імміграції. 3) Державна влада та автономія – здатність держави ефективно контролювати свої кордони та підтримувати національну ідентичність; мігранти розглядаються як об'єкти міграційної політики, що передбачає заохочення, або обмеження імміграції та селективний відбір іммігрантів, а також як загроза традиційній національній ідентичності держави [11].

З нашого погляду, у сучасному світі при зростанні культурних, поряд із соціальними, чинників адаптації іммігрантів, власне питання єдино визначеної національної ідентичності є одним із найважливіших у взаємозалежності безпеки та міжнародної міграції. Національна ідентичність більшості країн вкорінена в історії, культурі, етнічності,

расі. Утворюючи культурні анклав у відносно етнічно гомогенній країні іммігранти створюють загрозу єдності національної ідентичності. Як протиставлення етнокультурно вкоріненій національній ідентичності можна навести приклад традиційних іммігрантських країн, що від початку створення були полікультурними, але частина науковців стверджує, що навіть країни із ідеєю громадянського (civic) націоналізму, так само, як і ті, що сповідують етнічний націоналізм страждають від розщеплення національної ідентичності через масовий притік інокультурних іммігрантів, оскільки вони хоч і полікультурні, проте, національну ідентичність базують на інтересах певної етнорасової чи культурної групи. Через притік іммігрантів, як представників інших країн і культур під питанням стає єдина національна ідентичність, єдиний національний інтерес та способи його захисту – єдине розуміння національної безпеки. Тому виникає потреба вироблення певних ліберальних форм національної ідентичності, що враховують інтереси різних, у тому числі і нових, етнокультурних груп, які проживають на території країни [11]. Отже, ми підійшли до розгляду ще одного виду безпеки, що безпосередньо пов'язаний із питанням міжнародної міграції – безпеки етнокультурної.

Етнокультурна безпека – „стан стійкого функціонування і цілісного відтворення культур основних соціальних суб'єктів/об'єктів і їх етнокультурної ідентичності при вільному взаємообміні між ними культурними навиками” [12, с. 165]. Прагнення поєднання міжнародної міграції та безпеки (securitization migration) виникає тоді, коли в розвинених державах (зокрема Європи) з'являються чисельні групи етно-, расово- та культурно відмінних іммігрантів (з Азії та Африки). Даються взнаки культурні відмінності та під питання ставиться не тільки національна ідентичність загалом, а етнокультурні ідентичності як корінного населення, так й іммігрантських груп. Нині етнокультурна ідентичність перебуває під захистом міжнародного права. Міжнародне співтовариство бере на себе зобов'язання з підтримки етнокультурної специфіки, особливо специфіки меншин. Це сформульовано в Паризькій хартії для нової Європи, яка визнає, що права осіб, що належать до національних меншин, повинні повністю поважатися як частина загальних прав людини [13; 12, с. 10-11]. Зв'язок міграції з безпекою – двосторонній, проблема „міграція і безпека” в аналітичному відношенні розпадається на дві „підпроблеми”: безпеки общин, суспільств і держав, що зачіпаються міграційними потоками, і безпеки людей, які створюють ці потоки.

В більшості регіонів світу співіснування етнічних груп має історично обумовлений характер і тому не несе загрози для їх культур. Тут позначається феномен оптимальної міжетнічної дистанції, що історично склалась: не перешкоджаючи міжгруповій взаємодії, вона, в той же час, забезпечує цілісність і ефективно відтворювання етнічних культур, збереження етнокультурної ідентичності, а ступінь безпеки

культури того чи іншого народу визначається ступенем його культурної самоізоляції. Загрози для етнокультурної безпеки виникають тоді, коли відбуваються форсована зміна етнічної структури регіону/держави або через різницю в темпах природного приросту груп, що є сусідніми, або під впливом міграцій, що змінюючи етнічну структуру, розмивають існуючу систему міжетнічних дистанцій, загрожують асиміляцією та втратою етнокультурних ідентичностей груп іммігрантів та корінного населення. Проблема полягає в тому, як організувати таке співіснування етнічних груп і їх культур на одній території, щоб культурний обмін не перешкоджав етнокультурному відтворюванню і не породжував хворобливих соціальних відхилень. Етнокультурна безпека забезпечується за допомогою прогнозу етнокультурних процесів в межах країни чи регіону, у тому числі із врахуванням системи цінностей суспільства і підтримується за рахунок реалізації етнокультурних прав індивідів, етнічних груп та інституціоналізованої державної внутрішньої та зовнішньої політики [12, с. 156-165].

Російські дослідники питань міграції та безпеки Г. Вітковська та С. Панарін з колегами визначили чотири етапи розгортання взаємозв'язку між міграцією та етнокультурною безпекою. На початковому етапі вплив міграції виявляється перш за все в зростанні навантаження на робочі місця й соціально-культурну інфраструктуру території, в посиленні конкуренції на ринку праці. На другому етапі збільшується чисельність мігрантської групи, формуються замкнуті етнічні меншини і зростають прояви ксенофобії з боку місцевих мешканців. Цей етап впливу етнічної міграції на етнокультурну безпеку найбільш широко представлений в сучасному світі. На третьому етапі набувають поширення націоналістичні партії й рухи, ксенофобії державного типу, різні форми етнократії, утиски статусу або негласне витіснення „чужинців”, проведення етнічних виселень і чисток. У відповідь групи іммігрантів проводять етнополітичну мобілізацію, а конфліктна ситуація має тенденцію переходити в насильницьку стадію. На четвертому етапі можливий перехід до військових форм міжетнічного протистояння, що стає наслідком того, що одна з конфліктуючих етнічних груп виступає з гаслами сепаратизму або добивається зміни державних кордонів [12, с. 158-164].

М. Романюк вважає, що міграційна політика держави має передбачати систему правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів, а також інформаційне забезпечення урядовими структурами та громадськими організаціями і об'єднаннями упорядкування міграційного простору, регулювання міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури [14, с. 57]. Крім того, для забезпечення безпеки на більш регіональному чи глобальному рівні важливою видається співпраця країн, що мають успішну міграційну політику у напрямку оптимізації міграційних

потоків та задоволення інтересів іммігрантів, приймаючих суспільств та міжнародного співтовариства. Варто зазначити, що на сьогоднішньому етапі для розв'язання проблем безпеки, пов'язаних із міжнародною міграцією все частіше міграційна політика виходить за межі традиційного контролю (обмеження або заохочення) міграції чи досить інноваційного для більшості країн запровадження програм соціокультурної інтеграції іммігрантів. Набувають поширення альтернативні підходи до міграційної політики.

Ключові зміни в міграційній політиці виявляються в розширенні діапазону її дії. Разом з оновленням її традиційних напрямів – міграційного контролю і інтеграції прибулого населення, в неї все більш активно включаються такі засоби як зовнішня допомога, прямі іноземні інвестиції, а також заходи зовнішньої і зовнішньоторговельної політики, які здатні стримувати еміграцію з країн – основних донорів населення, попереджувати появу нових людських потоків. Одним з найважливіших методів регулювання трудової імміграції є укладення міжнародних угод: багатосторонніх, що в основному регламентують права мігрантів, чи двосторонніх, які встановлюють розміри міграції і її організаційні форми, регламентують перебування мігрантів.

Існує низка заходів так званої превентивної міграційної політики, що спрямована на попередження міграційних рухів і покликана впливати на потенційних мігрантів. До таких заходів відносяться, зокрема, наступні. Зовнішня допомога – надається розвинутими державами та міжнародними організаціями у формі фінансово-економічної і технічної підтримки країн з економікою, що розвивається і перехідною економікою. Географія зовнішньої допомоги досить чітко відображає геополітичні інтереси держав – її донорів, а до числа головних її реципієнтів відносяться, як правило, країни, з яких відправляються найбільші потоки мігрантів в держави-помічники. Але сама по собі зовнішня допомога не може вирішити проблеми економічної відсталості, безробіття і еміграції, проте вона здатна створити умови для необхідних суспільних змін. Вирішити еміграційне питання можуть тільки безпосередньо країни, що експортують населення. Якщо така країна не вважає за потрібне обмежувати еміграцію, ефект допомоги буде тимчасовим. Прямий ефект зарубіжних інвестицій викликається створенням робочих місць як в самих зарубіжних філіях ТНК, так і в пов'язаних з ними національних підприємствах і секторах, виявляється в зменшенні еміграції, породжуваної безробіттям і убогістю. Непрямий вплив здійснюється через стимулювання зростання і модернізацію всієї економіки, в яку робляться інвестиції, завдяки впровадженню нових технологій, організаційних і управлінських ноу-хау, підвищенню кваліфікації робочої сили і полегшенню доступу цих країн на світові ринки і проявляється в скороченні кількості осіб, що раніше планували від'їзд за кордон з міркувань зайнятості і заробітку. Лібералізація зовнішньої торгівлі полягає, зокрема, в заохоченні експорту продукції певних

галузей із країн, що розвиваються (донорів мігрантів) та відображаються в угодах про преференційну торгівлю. Що ж стосується попередження неекономічної міграції, а політичної і, перш за все, міграції біженців, що на сьогоднішній день є особливо актуальною, то в цьому випадку найдієвішим превентивним заходом є запобігання та врегулювання конфліктів (внутрішніх чи міжнародних). Протидія чинникам, що породжують конфлікти супроводжується допомогою їх жертвам і забезпеченням влаштування біженців, а також наданням цільової допомоги всьому населенню країн і районів, що знаходяться в надзвичайному стані [15]. Треба відзначити, що заходи попереджувальної міграційної політики є лише допоміжними в регулюванні процесів міжнародної міграції. Основними ж залишаються традиційні заходи контролю (заохочення, або обмеження) міграційних потоків тією чи іншою країною за допомогою національного імміграційного законодавства, а також програми спрямовані на інтеграцію іммігрантів.

Проголошення незалежності України у 1991 р. одним із своїх наслідків мало залучення її у глобальні процеси, зокрема, і в міжнародну міграцію. Інтенсивні міграційні процеси на теренах нашої країни є масштабними за своїми розмірами та важливими з огляду на їх соціальні наслідки. Міграційні проблеми зараз дуже гостро стоять для нашої держави, оскільки до країни проникають мігранти з менш розвинених країн. Поступово зростає кількість іммігрантів, які цілеспрямовано осідають на території України. Причинами цього є щораз жорсткіша імміграційна політика і зростання антиіммігрантських настроїв у багатьох європейських країнах, а також підписання договору про реадмісію з Україною.

Разом з тим Україна виступає насамперед країною-донором трудових мігрантів. За даними різних досліджень їхнє число коливається від 1,5 до 4,5 млн осіб [16; 17]. Імміграція в Україну також є доволі значною, хоча як і в попередньому випадку, її справжні розміри не відомі. Згідно з деякими даними на території України перебуває від 5,1 млн до 6,8 млн мігрантів із невизначеним правовим статусом [18]. Ця країна – це переважно транзитна територія для мігрантів, які планують потрапити в країни Західної Європи, а також тих, хто мігрує в Російську Федерацію. За даними Світового банку „міграційні коридори” Російська Федерація – Україна та Україна – Російська Федерація займають другу і третю позицію за кількістю та інтенсивністю міграційних процесів після „коридору” США – Мексика станом на 2010 рік [19, р. 5].

На законодавчому рівні в Україні є більше двадцяти національних і міжнародних законодавчих актів, які регулюють питання міграції. Часто вони не стикуються між собою, і більшість норм у них вже застаріли. Лівова частка з них стосується сфери державної міграційної політики і політики національної безпеки. У вже згаданому Законі України „Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. в редакції від 18.05.2013 р. „міграційна політика” виступає як одна із складових

поняття „національна безпека”. В статті 7 цього Закону нелегальна міграція займає третє місце в переліку загроз національним інтересам і національній безпеці України після „поширення зброї масового ураження і засобів її доставки та недостатньою ефективністю існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності” [20]. Серед основних напрямків державної політики у сфері державної безпеки є „участь України в міжнародному співробітництві у сфері боротьби з міжнародною злочинністю, тероризмом, наркобізнесом, нелегальною міграцією” [20]. У *Стратегії національної безпеки України „Україна у світі, що змінюється”* від 12 лютого 2007 р. „нелегальна міграція” згадується серед „загроз що стають дедалі інтенсивнішими, охоплюють нові регіони і держави” [21]. „Нелегальна міграція” тут займає четверте місце після поширення зброї масового ураження, міжнародного тероризму і транснаціональної організованої злочинності. До безпосередніх зовнішніх викликів національній безпеці України згідно Стратегії належать в тому числі „недосконалість державної політики у сфері міграції, неефективність системи державного регулювання міграційних процесів, що не забезпечують належний захист прав та інтересів громадян України, які працюють за кордоном, не створюють умов для допуску іммігрантів в Україну відповідно до її національних інтересів, для належної інтеграції іммігрантів в українське суспільство” [21]. Одним із основних завдань політики національної безпеки згідно цього документу є зменшення еміграції українців за кордон та повернення трудових мігрантів в Україну. У *Стратегії міжнародної миротворчої діяльності України* від 15 червня 2009 р. одним із наслідків збройних конфліктів, що представляють пряму загрозу національній безпеці держави є масовий відтік біженців, та нелегальна міграція [22].

У *річній національній програмі співробітництва Україна-НАТО* від 19 квітня 2012 р. пріоритетним напрямком співробітництва у соціальній сфері є трудова міграція, а в безпековій – боротьба з нелегальною міграцією і торгівлею людьми. В рамках боротьби з тероризмом йдеться про „припинення використання терористичними організаціями каналів незаконної міграції” [23]. Метою нещодавно прийнятої *Концепції державної міграційної політики* серед іншого є „підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їх наслідків, узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами” [24]. Ще одним стратегічним напрямком діяльності є боротьба з проявами ксенофобії й расизму і запобігання торгівлі людьми [24]. Поява цього напрямку позитивно оцінюється експертами, оскільки у попередній версії концепції його не було [25].

Аналіз ключових правових документів вказує на те, що міграційні рухи як чинник загрози національній безпеці чи інтересам України присутні у цих документах і, навіть більше, часто належать до ключових

чи пріоритетних питань, які вимагають вирішення/контролю. Міграційні процеси пов'язані як з імміграцією в Україну (відсутність належної інтеграційної політики щодо іммігрантів), так і з еміграцією з України (трудова міграція, що спричинює відтік населення). Нелегальна міграція, як форма міграції з огляду на правовий статус мігранта, присутня в обох вимірах. Тут йдеться і про нелегальний в'їзд в Україну і про відсутність внормованого правового статусу в більшості українських мігрантів за кордоном. Okремо варто відзначити небезпечні наслідки можливих локальних збройних конфліктів, що можуть порушити цілісність державних кордонів, спровокувати масовий наплив біженців й нелегальних мігрантів та неконтрольоване поширення як звичайної так і зброї масового ураження внаслідок цих процесів. Це видається особливо актуальним через присутність „замороженого” військового конфлікту на кордоні України (між Придністровською Молдавською Республікою і Молдовою). „Прозорий” кордон з Росією, Білоруссю та Молдовою у поєднанні із географічним розташуванням України робить її привабливою транзитною територією для поставок зброї, наркотиків, іншої контрабанди і людей (як нелегальних мігрантів, так і терористів) далі на Захід (переважно до Європи).

У тому ж, що стосується взаємозв'язку міжнародної міграції та безпеки підсумуємо наступне. Міграція розглядається як загроза безпеці лише починаючи із останніх десятиліть ХХ ст. Це пов'язано, по-перше, із розпадом бі-полярної системи міжнародних відносин та зміною орієнтирів у питаннях безпеки – зміною уявлення про характер загроз безпеці. До останніх сьогодні включають не тільки військові чи економічні загрози, а також і діяльність різного роду ПТА, до яких і належить значна частина мігрантів. По-друге, міграція стала чинником безпеки через збільшення кількості та розмаїтості іноетнічних груп іммігрантів у колись відносно гомогенних (в етнічному відношенні) країнах; це створило загрози національній безпеці через питання існування єдиної національної ідентичності, загрози безпеці етнонаціональних спільнот та етнокультурній безпеці приймаючого суспільства і груп іммігрантів.

Сучасна міграційна політика здебільшого спрямована на елімінацію загроз пов'язаних із безпекою, перш за все, національною, а також безпекою особою (громадян країн та новоприбулих членів суспільства імміграції), особливо, якщо йдеться про такий підрозділ міграційної політики, як політика адаптації іммігрантів, яка, судячи із попередньо проведеного аналізу [26], хоч і повільними темпами, але все ж розвивається у сучасних країнах-реципієнтах мігрантів. Проте, за умов успішної кооперації у питаннях регулювання міграційних процесів, як традиційними, так і превентивними заходами можна говорити про боротьбу із загрозами, що несе інтенсифікація неконтрольованих процесів міжнародної міграції й для безпеки на міжнародному (глобальному) рівні.

На основі вивчення та аналізу літератури за темою публікації можна стверджувати, що питання взаємозв'язку міжнародної міграції та проблем безпеки на сьогодні залишаються малодослідженими, на відміну від проблематики самих міграційних процесів та проблем безпеки, яка протягом довгого часу розглядалась в основному в площині військового її виміру.

Література:

1. **Тикнер Э.** Переосмысливая проблемы безопасности / Э. Тикнер // Теория международных отношений на рубеже столетий / Под ред. К. Буса и С. Смита ; Пер. с англ. ; Общая ред. и предисл. П. А. Цыганкова. – М. : Гардарики, 2002. – С. 185–207.
2. **Боднар О.** Поняття особистої безпеки людини його структура / О. Боднар // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. –2011. – № 2 (5). – С. 148-153.
3. Закон „Про основи національної безпеки України” // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – N 39. – ст. 351.
4. **Miller S. E.** International Security at Twenty-five. From one World to Another / S. Miller // International Security. – 2001. – Summer. – Vol. 26. – Issue 1. – P. 5-39.
5. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри : (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика) : Енциклопедія / Упоряд. Ю. І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К. : Довіра, 1998. – 912 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник : Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
7. **Путилин Б. Г.** Национальная и международная безопасность / Б. Г. Путилин // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. On-line библиотека. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.xserver.ru/user/nazmb/>
8. **Fiammenghi D.** The Security Curve and the Structure of international Politics: A Neorealist Synthesis / D. Fiammenghi // International Security. – 2011. – Spring. – Vol. 35. – Issue 4. – P. 126-154.
9. **Мандрагеля В. А.** Національна та міжнародна безпека: нові тенденції взаємозалежності / В. А. Мандрагеля // Сайт Асоціації розвитку та безпеки (Україна). – 24.03.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=122%3A2011-01-17-19-12-30&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk – Цитовано: 21.04.2012
10. **Andreas P.** Redrawing the Line. Borders and Security in the Twenty-first Century / P. Andreas // International Security. – 2003. – Fall. – Vol. 28. – Issue 2. – P. 78-111.

11. **Adamson F. B.** Crossing Borders. International Migration and National Security / F. B. Adamson // International Security. – 2006. – Summer. – Vol. 31. – Issue 1. – P. 165-199.

12. Миграция и безопасность в России / Под ред. Г. Витковской и С. Панарина; Моск. Центр Карнеги. – М. : Интердиалект+, 2000. – 341 с.

13. Парижская Хартия для новой Европы // Общеввропейская встреча в верхах. Париж, 19–21 ноября 1990 г. : Документы и материалы. – М. : Политиздат, 1991. – С. 4–23.

14. **Романюк М. Д.** Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти / М. Д. Романюк // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 1. – С. 50-60.

15. **Цапенко И.** От иммиграционного контроля к управлению миграционными процессами / И. Цапенко // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 10. – С. 23-33.

16. Зовнішня трудова міграція населення України: звіт / [заг. ред. Укр. центр соц. реформ, Держ. ком. статистики України]. – К., 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.openukraine.org/ua/programs/migration/research-program/>

17. **Силіна Т.** На ріках Вавилонських / Т. Силіна // Дзеркало тижня. – № 48 (727). – 20-26.12.2008.

18. Шейбут : в Україні багато нелегалів із Сомалі, Афганістану, Пакистану // УНІАН. Інформаційне агентство. 16.06.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/441255-sheybut-v-ukrajini-bagato-nelegaliv-iz-somali-afganistanu-pakistanu.html>

19. The Migration and Remittances Factbook 2011. Compiled by D. Ratha, S. Mohapatra and A. Silwal. Migration and Remittances Unit, World Bank. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/Top10.pdf>

20. Закон України „Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 р. N 964-IV в редакції від 18.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15?nreg=964-15&find=1&text=%EC%B3%E3%F0&x=5&y=6>

21. Стратегія національної безпеки України „Україна у світі, що змінюється” від 12.02.2007 р. Затверджено Указом Президента України від 12.02.2007 р. № 105 (в редакції Указу Президента України від 8.06.2012 р. № 389/2012). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

22. Стратегія міжнародної миротворчої діяльності України від 15.06.2009 р. N 435/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435/2009?nreg=435%2F2009&find=1&text=%EC%B3%E3%F0&x=10&y=7>

23. Річна національна програма співробітництва Україна-НАТО на 2012 р. Затверджено Указом Президента України від 19.04.2012 р. № 273/2012.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/273/2012>

24. Концепція державної міграційної політики. Схвалено Указом Президента України від 30.05.2011 р. № 622/2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/13642.html>

25. **Веснянка О.** Україна працює над державною міграційною політикою: коментар експерта / О. Веснянка // Німецька хвиля. – 18.08.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5918671,00.html>

26. **Ровенчак О. А.** Інтеграційна складова міграційної політики / О. Ровенчак // Психологія і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 150-175.